

PAUL COLLIER

THE FUTURE OF CAPITALISM:
FACING THE NEW ANXIETIES*Harper Collins. 2018. 248 stranica. ISBN 978-0-06-274865-2.*

Svoju najrecentniju knjigu Paul Collier nudi kao manifest za obnovljenu socijaldemokraciju utemeljenu koliko u ekonomskim toliko i u moralnim promišljanjima. Socijaldemokracija bi, smatra autor, mogla ponuditi rješenja za tri nove snažne društvene podjele koje, prema njemu, razaraju kapitalistička društva. Suvremeni kapitalizam, smatra, ne povećava blagostanje svih, već samo nekih. Svoj odgovor naziva onim „tvrdog centra”, te ga smješta u tradiciju pragmatizma, a suprotstavlja onima koji nude ideologije ali i, danas utjecajnim, karizmatičnim populistima. Upućuje čitatelja da se vrati centrističkom komunitarizmu koji je obilježio poratno razdoblje, te uzajamnim obvezama kao temelju za izgradnju etičnih odnosa između pojedinaca i grupa, uključivši onih političkih. U ovome djelu nudi poticajnu teorijsku analizu, pozivajući se na doista multidisciplinarni spektar ranijih istraživanja, primarno u područjima etike, društvene psihologije i ekonomije, ali i originalna rješenja koja iz njih proizlaze. Kroz knjigu se efektno provlači autorovo osobno iskustvo s trima podjelama koje analizira, što djelu daje osobniji i pristupačniji ton. Autor knjige Sir Paul Collier vrlo je utjecajan, često citiran i nagrađivan britanski razvojni ekonomist sa Sveučilišta Oxford. Osobito je poznat u području razvojnih i studija najsiromašnijih zemalja, posebno Afrike. Tako je vrlo zapažena njegova knjiga *The Bottom Billion* (2007), koja analizira probleme najsiromašnijih milijardu stanovnika na svijetu, te se smatra klasikom u području razvojnih studija.

Temeljna je ideja knjige da suvremeni kapitalizam neuspješno odgovara na tri nove goruće podjele u društvu: razvojno galopirajuće metropole i raspadajuće periferije, obrazovane i neobrazovane građane, te bogate i siromašne države.

Geografska je podjela, smatra autor, nastala relativno nedavno, 1980-ih, a uzrokovana je od ortodoksne ekonomske znanosti nepriznatih negativnih posljedica globalizacije, specijalizacijom, ekonomijama razmjera i eksplozijom znanja koje su, sinergijski, mnogim metropolitanskim područjima omogućile globalno dominirajuće ekonomske sektore. S druge strane,

poraženi, kao što je Collierov rodni grad Sheffield, nazadovali su uslijed raspadajućih zastarjelih industrija koje, suprotno očekivanjima desne ekonomske doktrine, nije zamijenila nova uspješna ekonomska aktivnost s visokom dodanom vrijednošću. Collier smatra da veća produktivnost i prihodi stanovnika metropola nisu samo njihova, već i zasluga kolektivnih javnih dobara koja su omogućila aglomeraciju. Stoga predlaže uspostavljanje poreza na metropole – na visoko plaćen rad, ali i na rentijersku dobit od zemlje. Prihod od ovog poreza koristio bi se nacionalno za obnavljanje periferija. Sredstva prikupljena ovim porezom ne bi se koristila za socijalna davanja u ranjivim područjima, već za podupiranje novih ekonomski živih zona, razvojnih banaka s lokalnim djelovanjem, agencija za promoviranje investicija i drugo.

Podjela između građana prema obrazovanju nastala je porastom mogućnosti za specijalizaciju rastom ukupno dostupnog znanja. Neki pojedinci i obitelji stekli su stoga veliku količinu utrživih vještina i znanja snažno se razlikujući od onih čije vještine gube na važnosti ili stagniraju, posebice starijih. Collier smatra da bi država trebalo jače podupirati ranjive obitelji, osobito one s malom djecom, kroz proces koji naziva *socijalni maternalizam*, a koji bi uključivao financijsku podršku, ali i šire oblike pomoći kao što bi bio program mentoriranja kojega bi provodili mladi umirovljenici. Zalaže se i za škole s društveno proporcionalnom zastupljenošću kako bi se izbjegao efekt getoizacije do kojega dovodi teritorijalni obuhvat škola, te za razvijanje strukovnog obrazovanja po uzoru na Njemačku.

U kontekstu podjela između bogatih i siromašnih zemalja Collier apostrofira od ortodoksne ekonomske znanosti nepriznate negativne strane globalizacije. Premda povećava agregatno blagostanje, u odsutnosti redistributivnih mehanizama to ne čini za svaki kraj ili zemlju. Problem su, smatra, i velike korporacije koje uspješno izbjegavaju plaćanje poreza, ali i imigracija koja koristi poslodavcima i samim migrantima, no ne nužno i domicilnom stanovništvu.

Druga je Collierova temeljna preokupacija analiza uspona i pada socijaldemokracije, te prezentacija vlastite vizije njene obnove u svjetlu navedenih suvremenih problema. Otvoreno je nostalgičan prema zlatnom dobu socijaldemokracije u poratnom razdoblju koje naziva razdobljem etične države. Kao centralno mjesto originalne socijaldemokracije vidi lokalne uzajamne obveze unutar kooperativa, te pragmatizam, a kao njene trajne zasluge široku lepezu ostvarenih politika koje su prihvatile i održavale sve stranke centra – u područjima zdravstva, mirovina, obrazovanja, osiguranja od nezaposlenosti itd. Ove su politike, smatra, tada bile široko prihvaćene i uspješne zbog zajedničkog iskustva razornog rata koji je stvorio kolektivno nacionalan i solidaran identitet.

No, suvremena je socijaldemokracija u očitoj egzistencijalnoj krizi, a Collier smatra da je etičnu državu zamijenila ona paternalistička. Kao temeljni uzrok njenog pada vidi napuštanje koncepta uzajamnih obveza, odbacivanje nacionalnog, stoga i kolektivnog identiteta obrazovanih i bogatih, te negativan utjecaj intelektualaca srednje klase koji su zadominirali ovim strankama. Collier smatra da su potonji, preuzevši ideje utilitarizma i one Johna Rawlsa, napustili prostor moralnih nagnuća većine stanovništva. Utilitaristi su zamijenili komunitarizam društvenim paternalizmom kojega su nastojali voditi kao svojevrsna „anđeoska avangarda”, zbrajajući „utile”, te kreirajući štetnu i nepreciznu sliku čovjeka unutar ekonomske znanosti, tzv. „ekonomskog čovjeka”. Posebno je ovdje zanimljiv spomen istraživanja Jonathana Haidta koji pokazuje da ljudi općenito imaju šest jednakih centralnih vrijednosti (lojalnost, poštenje, slobodu, hijerarhiju, brigu i svetost), a da se utilitarizam poziva tek na dvije (brigu i jednakost). Sljedbenici Johna Rawlsa, u prvom redu pravnici, kao intelektualno načelo koje bismo svi morali prihvatiti uzeli su ono o osnaživanju obespravljenih grupa. Posljedica je ovih silnica, prema Collieru, zanemari vanje individualnih uzajamnih obveza koje gajimo jedni prema drugima, te pretjerano usredotočivanje na prava koja nam, većinom, osigurava država. Nastalo stanje naziva „Rottweiler društvom” koje sve više naginje prema agresiji, poniženju i strahu.

Knjiga pokušava dati koherentan i moralno utemeljen nacrt za obnovljenu socijaldemokraciju na tragu *Budućnosti socijalizma* britanskog laburističkog zastupnika Anthonya Croslanda, koji je dao sličan doprinos tom pokretu na njegovu vrhuncu. Smatra da kapitalizam, premda je presudan za masovni prosperitet, mora radnicima dodatno nuditi i osjećaj smisla i pripadanja, a da je u tome trenutno zakazao. Potrebno je vratiti se pragmatičnim i općemoralno prihvatljivim politikama utemeljenim u kolektivnim, u prvom redu teritorijalnim identitetima. No, ne pojašnjava što bi danas moglo pridonijeti ovome procesu, slično onodobnom zajedničkom iskustvu razornog rata. Za Colliera je osjećaj teritorijalne pripadnosti, u cjelinama u kojima se politika i odvija, mnogo bolja osnova za uzajamnost od kozmopolitizma koji prečesto dovodi do odbacivanja obveza bez prihvatanja novih.

Uz već spomenuti utilitarizam i ideje Johna Rawlsa, Collierova je treća preokupacija u knjizi kritika intelektualnih pokreta i doktrina za koje smatra da su u suprotnosti s njegovim pragmatičnim centrističkim komunitarizmom, te da štetno djeluju na suvremeni kapitalizam i ljudsko blagostanje općenito.

Stoga je izrazito kritičan prema modelu čovjeka koji nam nudi ortodokсна ekonomska znanost, tj. koncepcija „ekonomskog čovjeka” – čovjeka potpuno sebičnog, lijenog i zainteresiranog isključivo za maksimizirati

ranje osobne koristi i konzumacije. Ovome modelu suprotstavlja svoju konceptualizaciju za koju smatra da bolje opisuje naša temeljna nagnuća – onaj „društvene žene” kojoj je na prvom mjestu samopoštovanje koje dobiva i (ali ne samo) radom, te uzajamni društveni odnosi koji joj daju osjećaj pripadanja i smisla. Stoga ona ne djeluje samo iz pukih želja, već i osjećaja dužnosti. Smatra da je ekonomska znanost pri stvaranju ovoga modela krivo protumačila Smithovo razumijevanje čovjeka, oslanjajući se isključivo na *Bogatstvo naroda*, a zanemarujući i pogrešno shvaćajući *Teoriju moralnih osjećaja*. U spoju s utilitarizmom, ekonomska je znanost potpuno i negativno zadominirala javnim diskursom i procesom konceptualiziranja javnih politika. Posebno je zanimljivo opisano istraživanje koje pokazuje kako studenti ekonomije preuzimaju model „ekonomskog čovjeka”, te da studijem ekonomije zaista postaju i sebičniji.

Nadalje, Collier smatra da suvremeni politički prostor, uslijed osjećaja krize, snažno obilježavaju populistički i ideološki pokreti i političari, kao što je to bio slučaj i u vrijeme posljednje velike krize 1930-ih. Ideologije ljevice i desnice, primjerice komunizam, fašizam i religijski fundamentalizam nas, smatra autor, vraćaju u zastarjele i arhaične oblike razmišljanja koji nude jednostavne moralne odgovore i pretjerano sveobuhvatne analize koje nastoje dati odgovor na svako pitanje. Ideologija, ističe, nasuprot univerzalnih ljudskih vrijednosti stavlja neki partikularan argument ili načelo s kojim bi se, gotovo tiranski, svatko trebao složiti ili pak uzdiže jednu vrijednost nasuprot svih ostalih.

Karizmatični populistu vuku, pak, svoju snagu iz ljutnje i strahova uzrokovanih novim podjelama, no ne nude nikakva suvisla rješenja osim jednostavnih i fundamentalno neučinkovitih moralističkih argumenata. Odbacuju praktično promišljanje u korist brzih skokova sa strasti na neuvjerljive politike. Smatra da je protekcionizam, glavni ekonomski cilj populista, osuđen na propast jer, osim što smanjuje produktivnost, za njega ne može biti širega globalnog konsenzusa. Zalaže se za odmicanje od načela „jedan član jedan glas” pri izboru stranačkih čelnika kao doprinos smanjenju broja populističkih stranačkih čelnika.

Nasuprot ovim pokretima, Collier kao rješenje koje može ponuditi konkretne odgovore na suvremene probleme nudi pragmatizam „tvrdog centra” čvrsto utemeljen u moralu i praktičnom promišljanju tradicije Smitha i Humea. Kao uspješne političare ove orijentacije spominje Lee Kwan Yewa (Singapur), Pierrea Trudeaua (Kanada), Paula Kagamea (Ruanda) i Emanuela Macrona (Francuska). Premda, kako je već rečeno, nostalgično razmišlja o razdoblju vrhunca socijaldemokracije u poratnom razdoblju, ujedno smatra da je centralno načelo pragmatizma da ne postoje univerzalne istine, pa stoga ni onodobna socijaldemokracija to nije jer se društva, a onda i najbolje politike, mijenjaju.

Collier smatra da je suvremeni kapitalizam u krizi jer je moralno nedostatan ne nudeći osjećaj smisla, samopoštovanja i pripadanja koji bi ljudima omogućio da „cvjetaju”. Stoga je nužna obnova morala kroz reetabliranje moralne grupe u svim svojim pojavnostima: onima moralne države, tvrtke, obitelji i svijeta. Kapitalizmom se, smatra, mora upravljati, a ne ga poraziti. U kontekstu etične države ističe potrebu ponovnog uvođenja zdravog patriotizma koji je nužan s obzirom na to da su naše političke jedinice teritorijalne, a ne postoje indikacije da će to u budućnosti prestati biti. U kontekstu etične tvrtke smatra da se treba udaljiti od poimanja da je njena jedina svrha maksimiziranje dobiti za dioničare. Konkretnije, predlaže uvođenje progresivnog poreza ovisno o veličini tvrtke, te predstavljanje javnog interesa u nadzornim odborima. Smatra da je etična obitelj, prisutna u prošlosti, oslabljena usredotočivanjem na osobno ostvarenje te posljedično odbacivanje osjećaja uzajamne brige. Konačno, etičan svijet trebao bi se izgraditi primarno na uzajamnim odnosima između zemalja sa zajedničkim grupnim identitetom, u skladu s njihovim prosvijetljenim interesom, ali i obvezama spašavanja najranjivijih država.

Knjizi se može uputiti i nekoliko kritika. Prvo, analiza je previše utemeljena na iskustvu Engleske i SAD, stoga nije jasno bi li i zemljama iz drugih civilizacijskih krugova ovakva socijaldemokracija bila od koristi. U istom kontekstu, siromašnije, ali i dalje kapitalističke zemlje, sagledava isključivo kroz prizmu nužnosti pomoći, te kao izvor imigracije. Treće, upitno je jesu li tri navedene nove podjele ujedno i jedine o kojima moramo voditi računa. Četvrto, nejasno je zašto se njegova „pragmatična socijaldemokracija” ne bi također mogla shvatiti kao ideologija, te stoga patiti od istih problema kao i druge ideologije koje analizira. Konačno, čini se i kako su rješenja koja nudi, premda inovativna, obuhvatom nedostatna za rješavanje širokih problema koje analizira, te prečesto utemeljena na pozitivnim iskustvima malih, lokalnih nevladinih organizacija.

Zaključno, može se sa sigurnošću ustvrditi da će *Budućnost kapitalizma* biti poticajno štivo studentima i istraživačima društvenih znanosti koje zanima suvremena politička ekonomija i socijaldemokracija, a posebice onima s teorijskim interesom i zanimanjem za područje etike jer su to, uz multidisciplinarnost, najjači dijelovi knjige. Knjiga je pitko pisana te se stoga može preporučiti i političkim praktičarima, posebice onima socijaldemokratske orijentacije.

